

פיפס שמחה-זואב, ד"ר

בן יוסף ומרים. נולד ב-22 אוקטובר 1913 בלבוב שבגליציה. התחנך בחוגי היהדות החרדית בווינה, בבית-הספר התיכון על שם פרץ היות, בבית-המדרש לרבנים ובאוניברסיטה. בהיותו בן 21 הוכתר בתואר ד"ר למתימטיקה. מבאי ביתו של הרב שמרלר ז"ל בווינה, ואחר-כך, בעלותו לארץ, בשנת 1938, היה יוצא ונכנס אצל הרב הרצוג שליט"א. היה איש המזיגה של תורה וחכמה.

בארץ עסק בהוראה, בבית-הספר "מעלה" ו"חורב", ובפעולות חינוך בתנועות-הנוער הדתיות ומרצה מטעם "הפועל המזרחי". כתב מאמרים בכתבי-עת שונים (ב"סיני" ועוד) מתוך ידיעה יסודית נענינים שלפניו. בחוגי המורנים בירושלים היה ידוע כאדם מעמיק, נאה דורש ונאה מקיים, שהאציל מרוחו על שומעיו וחניכיו. אוהב את הבריות, ידו פתוחה לעניים ודואג לזולת.

עם פרוץ מלחמת-השחרור התגייס לחי"ם ומילא תפקיד קצין-סעד בחטיבה הדתית. כאוהב שלום ראה במלחמה מלחמת-מצוה, שיש לקבל את עולה. אחת מאמרותיו האחרונות היתה: "כן, מצוה היא להילחם, אבל האם מצוה היא לאהוב את המלחמה? אדרבה, שונא אני אותה, אבל מה אעשה: אבינו שבשמים ציוה עלי לקחת חלק בה". ביום האחרון לקרבות, בי"א בתמוז תש"ח, נפל בעמדו על משמרתו בעמדה קיצונית ב"בתי מגדלבוים" בירושלים. היה קבור בשייך-באדר א'. ב-27.8.1950 הועבר למנוחת-עולמים בסנהדריה בירושלים.

הַשְׁלִיית־הַחוּשִׁים

מה נבהל האדם הקדמון ומה גדלה טרדת-נפשו כאשר היה בפעם הראשונה קרבן לתופעה, אשר אנו רגילים לקרוא בשם „השלִיית החושים“! הנה הוא רואה דבר-מה ופושט את ידו לתפשו — והריהו ממש באפס! מה קרה? אלו כוחות כמוסים פעלו להונתו ולרמותו? הנה הוא נותן מטה לתוך המים — והריהו נראה לו שבור, ובהוציאו את המטה והנהו שלם וישר כמקודם, ובשובו לתתו במים והריהו שבור שנית! ועוד רבות ומרובות דוגמאות כיוצא באלו לתופעה זו הנקראת „השלייה“.

לאמיתו של דבר אין משמעות ברורה לצירוף המלים „השלִיית החושים“. מצירוף זה אפשר להבין, כי החושים משלים אותנו (אולי גם בזדון), וכן נוכל לומר, שהכוונה היא להשלייתיהם של החושים, — כלומר, שהחושים הם הטועים. ואולי הביאור הנכון הוא שהכוונה היא לטעות ולהשלייה הבאות ונגרמות על ידי החושים? בשפתנו היומיומית אנו רגילים לומר: החושים מטעים אותנו; לאמיתו של דבר, אין המטה שבור, אלא שהוא נראה כך לעינינו. הצורה, אשר ראיתי, או שדימתי שאני רואה, באמת לא היתה ולא נבראה. לצערנו אין חושינו „שלמים“ ולפעמים הם משלים אותנו. אמנם בדרך כלל ראייים הם לשימוש, ובכל זאת אין לבטוח בהם בטחון גמור. דומים הם למנגנונים, שנפלה טעות במבנם. יש לשער שלא קטן הוא חלקן של חוויות מסוג זה בהתעוררות המחשבה הבקרתית שאין עלינו לקבל את העולם כנתון כמותי שהוא. מימים קדומים אנו שומעים את הפילוסופים מתאוננים, שאין לסמוך על החושים, אשר ידמו למשרתים רמאים, המשקרים והמרמים וכי יש להיזהר מפניהם. אין בטחון בחושים, ורק השכל הטהור יוכל להורות את האמת והמציאות. על חורבותיה של השלִיית-החושים מתנוססת מלכות-התבונה. אין ספק, כי לא מעט עזרה השלִיית-החושים לביסוסן של השיטות השכלתניות, אשר שלטו פחות או יותר במשך ההיסטוריה הארוכה של הפילוסופיה.

תופעות מוזרות אלו דורשות פתרון! ורבות הן השאלות: איך נבאר אותן? מה נדרש מביאור כזה? מה ייחשב לביאור מספיק? ועל כולן: מה הן המסקנות שנסיק מן העובדה שהופעות כאלו קיימות?

פילוסוף יוני קדמון סבר שהמוח הוא מקורן של השלִיית החושים, ואין החושים עצמם אשמים; להפך, הם עושים את עבודתם כהוגן וממלאים את תפקידיהם באמונה. דעה זאת מצאה מהלכים רבים גם בתקופה העתיקה. קיקרו אומר בהתחשבו בהשלייה של חוש הראייה: המשגה נעשה על ידי השכל ולא על ידי העיניים*. בתקופה החדשה אומר מנדלסון, שהשלִיית-החושים היא לאמיתו של דבר שגיאת-השכל. וקנט מוסיף: החושים אינם מרמים... פשוט מפני שאין

הם השופטים, ועל כן השגיאה תמיד נעוצה בשכל. ומך אומר: החושים אינם מראים תמונה נכונה או בלתי נכונה. הדבר הנכון היחידי אשר נוכל לומר על אברי-החושים הוא, שבמסיבות שונות הם מייצרים תחושות והרגשות שונות. אמנם לוטצה כותב*: אם נראה את החושים כמכשירים, אשר מתפקידם למסור לנו מיחסי העולם החיצוני, — אם לא ידיעה נאמנה ונכונה, הרי, לכל הפחות, ידיעה עקבית בה בעצמה, — כי אז ניאלץ להודות, שגם החומר המוגש לנו לשיפוט על ידיהם (החושים) יוכל להיות בלתי נכון ובלתי עקבי בעצם מהותו ועל ידי חוסר השלמות שבפעולתם הם מוליכים שולל את כוח השיפוט שלנו.

אך קודם כל נבחר לעצמנו במקצת את עצם המושג „השלִיית-החושים“. מתי אומרים אנו — „זאת היתה השלִיית החושים“? נניח, שמטה הנתון במים ייראה שבור גם לאחר שנוציאו מן המים אלא שחוש המישוש שלנו יקבענו כשלם. מה נאמר במקרה כזה? האם נסביר את התופעה כהשלִיית החושים? ואם כן, איזה חוש נאשים בהטעייה — את חוש הראייה או את חוש המישוש? מצב דומה הוא בהשלייה הידועה בשם „צורת מולֶלֶר לִייר“. הנה זה תיאורה בקיצור: אם נוסיף קוים משופעים כלפי חוץ לשני קצותיו של איזה קו, מראה הקו ארוך משהיה ללא תוספת הקוים השופעים. וכן להפך: אם נוסיף לקו בשני קצותיו קוים משופעים המכוונים פנימה, ייראה הקו קצר משהיה בלי הקוים המשופעים. אמנם אין השלִיית-החושים זאת מן הרגילות בחיינו היומיומיים, אבל כל אחד מאתנו יאמר, שיש לזקוף את הטעות על חשבון חוש הראייה. אמנם נסיון-המחשבה שלנו עם המטה, אשר גם אחרי שהוצאנוהו מן המים ייראה בעינינו כשבור, אינו ברור די צרכו. יש לשאול, אם נוכל להישען על מטה זה, ועוד שאלות דומות לה. אם גם חוץ מאשר במקרה שדיינו ממשות במטה, יגיב מטה זה תמיד כשבור, כי אז נאמר בלי ספק, שעיינינו לא הטעו אותנו אלא שחוש המישוש הוא המטעה. אבל מה נעשה אם במספר גדול של מקרים חשובים אמנם יגיב המטה כשבור ובמספר מקרים חשובים לא פחות יגיב כשלם? מה מסקנה נסיק אז ובאיזו זכות נוכל לבכר החלטה אחת על פני חברתה? אבל נעבור על שאלה זאת! נתאר נא לעצמנו, כי אין כל התאמה בין החושים השונים אלא שיש חוקיות מליאה בתחומו של כל חוש וחוש כשהוא לעצמו. לדוגמה: מטה הנראה לעין כשבור יש אשר חוש-המישוש ימששנו כשבור ויש כשלם; ולהפך: מטה אשר חוש-המישוש יקבענו כשלם ייראה לעין שלם ושבור חליפות בלי סדר וחוקיות. והוא הדין בכל התופעות. הנאמר בעולם כזה, שהחושים משלים אותנו? יש להניח שלא כן, אלא ששפתנו היתה בוודאי עשירה יותר ובמקום המלה האחת „שלם“, אשר לה אנו נזקקים כיום, היינו אומרים „שלם בראייה“, „שלם במישוש“, ובמקום המלה האחת „שבור“ העומדת כיום לרשותנו, היינו אומרים „שבור בראייה“, „שבור במישוש“. ואולי לא היה

* בנוגע לציטוט ראה Eislser, Phil. Wörterbuch, Sinnes- — täuschungen.

Lotze H., Medizinische Psychologie, p. 435 *

שום קשר בין שתי המלים שמתפקידן לבטא את שלימות המטה בחוש הראייה ובחוש המישוש ולרשותנו היו עומדות שתי מלים שונות לגמרי, אשר אין להן שום צד שווה, כשם שאין כל צד שווה לשתי התחושות, אשר כיום אנו קוראים להן "שלם בראייה" ו"שלם במישוש". בעולם כזה לא היינו מצפים, שמטה שהוא שלם בראייה יהיה שלם במישוש, ולהפך, ולא היינו מתאוננים על החושים, שהם מטעים אותנו. ובכל זאת, גם בעולם כזה היתה השליית-חושים אפשרית; כי המטה הנתון במים אמנם נראה לנו שבור — אבל הלא אנו מוציאים אותו והריהו נראה גם לעינינו שלם. אף על פי כן עוד לא ברור לגמרי, אם היינו אומרים, שיש כאן טעות-חושים, כי היינו יכולים לומר: אמנם יש למים תכונה מיוחדת ל"שבר" את המטה (כמובן, מבחינת הראייה) ועצם הוצאת המטה מן המים, "מדביקה" אותו שוב והוא נעשה שלם; כלומר: במקרה זה היינו יכולים להשתמש באיזו היפותיזה פיזיקלית ולא במושג "השליית-חושים". — ברם, לו היה קיים בעולמנו החזיון הנקרא בשם "פטא מורגנא" מה היינו מחליטים? בפטא מורגנא אני רואה מרחוק נאות מדבר ובקרבי לשם נעלם המראה ואיננו. כמובן, שמבחינה הגיונית הייתי גם כאן יכול לוותר על המושג "השליית-חושים" ולהעזר בהיפותיזה פיזיקלית, אבל לפי הרגלי מחשבתנו יש לשער שבמקרה זה היינו אומרים כי זאת היתה השליית-החוש.

נעביר לפנינו כמה תופעות הנקראות השליית-חושים כדי להכיר אותן קצת יותר. בפטא מורגנא יש לנו כמה השליות. ראשית: בקרבנו למקום, בו ראינו את נאות-המדבר, אנו מוכרחים להכיר, שצפייתנו לראות עצים ומעיין הוכזבה; כלומר: בדרך כלל אם אנו רואים ממרחק, — של שני ק"מ למשל — נאות מדבר המתאימות לתחושת הראייה, הרי חשנו תחושת-ראייה מסויימת בקרבנו למקום הזה, וחזן מזה הרי תחושות המישוש ושאר החושים מתאימות לתמונת חוש-הראייה באופן מסויים, לפי חוקים ידועים, אשר אינם מאכזבים אותנו; ועל כן צפינו גם במקרה זה לתופעות ידועות אלא שנתאכזבו. כל החושים נתאכזבו — והעין, זו אשר על חשבונה אנו זוקפים את ההשלייה ואשר אותה אנו מאשימים בהטעייה, אף היא בכלל. איך הדבר במקרה של הצורה של מוללר לייר, שתארנו לעיל? אם יראו לנו את שלושת הקוים, הקו ללא תוספת המשופעים וכן הקוים בתוספת המשופעים פעם פנימה ופעם כלפי חוץ, הרי נראם בעינינו כשונים בארכם ורק על ידי הסרגל נוכל להיווכח שהעין הטעתה אותנו. אמנם גם כאן היתה העין עצמה יכולה להיווכח שהיא טעתה; כי אילו היינו מוחקים את הקוים הנוספים, מתוך זהירות שלא שנינו את אורך הקוים עצמם, היינו יכולים להיווכח, בעזרת העין בלבד, ששלושת הקוים הם שווים. אבל בכל זאת היינו יכולים להציל את העין מטעות על ידי הוספת היפותיזה, באמרנו, שייטכן שלא הצלחנו למחוק את הקוים הצדדיים בזהירות הדרושה ופגענו גם בקו היסודי. מה יקרה אם נשים את ידינו לשני ספלים שהמים בהם הם בטמפרטורה שווה אבל היד האחת היתה נתונה לפני זה בספל של מים קרים והשנייה — בספל של מים חמים? נדמה יהיה שהמים בספל האחד כחמים יותר מאשר בספל השני,

ואנחנו נחשוב, שאין הטמפרטורה שווה בשני ספלי-המים. הטעות הזאת מתבררת לנו או על ידי המדחום המראה בשני הספלים טמפרטורה שווה או גם על ידי נתינת אבר אחר לשני הספלים ונרגיש שהחום שבשניהם הוא שווה. במקרה זה נוכל גם לשאול אדם אחר והוא יאמר לנו, שהוא אינו מרגיש הבדל כל שהוא. אמנם אין אנחנו מחויבים לקבל את דעתו ולבכרה על פני דעתנו, אבל אם יהיו הרבה אנשים, שיאשרו את הודעתו, הרי נטה להאמין ולומר, שחושנו הטעה אותנו. ויש עוד סוג מסויים של השליית-חושים, אשר ברגע התברר לי סיבתה היא נעלמת. להשלייה ממין זה אנו קוראים השליית-השיפוט. דרך משל: רואה אני אדם בעל קומה בינונית בקרב אנשים גבוהי-קומה; לא רק שהוא נראה לי קטן מן השאר, אלא שהוא כשלעצמו נראה לי קטן-קומה, אך בהכירי בסיבה שוב אראנו אדם כבעל קומה בינונית. זאת אומרת, שההכרה בסיבת ההשלייה מעלימה את ההשלייה וחושנו שב לפעול כשורה. שטרן קורא לסוג זה של השליות "השליות פרוזונליות", כיון שסיבת-ההשלייה היא לא פריפרית אלא מרכזית.

ננסה עכשיו לבנות לנו עולם, ללא השליית-חושים. מה יהא מראהו של עולם כזה? מתחילה היינו נוטים לחשוב, שבעולם חוקי לגמרי לא נוכל ולא נצטרך לדבר על השליית-חושים. אבל עד מהרה היתה טעותנו מתגלה, כי העולם שלנו יוכל להיות חוקי במלוא מובן המלה אלא שתופעות כעין שבירת המטה במים ופטא מורגנא אפשריות בו, ולאמיתו של דבר הרי תופעות אלו חוקיות הן לחלוטין וחוקיהן ידועים לנו. אם כן חוקיות גרידא לא תספיק לנו כדי לשמור אותנו מפני השליית-חושים. אבל אולי תספיק חוקיות בתוספת תנאי זה, שתהיה התאמה שלמה ותדירה בין החושים, עד שאם תינתן לנו סדרה של תחושות חוש אחד תתאמנה לה תמיד סידרות אחרות של תחושות שאר החושים לפי חוקים מסויימים; בעולם כזה היינו תמיד יכולים להנבא מה נחוש בשאר החושים אם חשנו משהו בחוש אחד; בעולם כזה היו כל החושים שוויוניות ולא היינו מבכרים אחד על פני רעהו כשם שאנו עושים בעולמנו אנו. אבל היספיק דבר זה? מה יהיה לגבי אותן ההשליות אשר נוכל להכיר על ידי כל חוש וחוש לחוד? הלא לא רק חוש המישוש מודיע לנו שהמטה במים לא נשבר ושאר פטא מורגנא, אלא גם העין עצמה, בלי עזרת שאר החושים, מודיעה לנו שהוטעינו. אם כן מהו הקריטריון של עולם, אשר אין בו השליית-חושים ובמה הוא מצטיין לגבי עולם שיש בו השליית-חושים? לא בחוקיות יתנכר עולם זה, גם לא בחוקיות השלימה. להפך, לו היה עולמנו בלתי-חוקי לחלוטין והתחושות השונות היו בלתי קשורות זו בזו לגמרי, כי אז לא היינו מדברים על השליית-חושים, שהרי מן הנסיון לא היינו מצפים לתחושה מסויימת בחושנו איזו תחושה והיינו מקבלים כל תחושה ותחושה מבלי לצפות לה ומבלי להיות מאוכזבים על ידיה. אם כן, בעולם בלתי-חוקי בהחלט לא היה מקום לדבר על השליית-חושים. אבל באמרנו כי בעולמנו יש השליית-חושים, האם באמת יש ברצוננו לומר שעולמנו הוא

* השה — Stern W., Allgemeine Psychologie, p. 232

בכל הענין אזי יש לזקוף זאת על העובדה שלרוב אין אנו נמצאים במצבים כאלה; אבל אילו היינו חיים בעולם בו היינו מוקפים מראות עקומים היינו יודעים שלפנים מעוותים מתאימים פנים רגילים ולא היה עולה במחשבתנו אחרת, כי היינו רגילים לחוקיות זאת. הסוג השני נקרא השליות פריפריית דוגמת היד הקרה והחמה הנתונה במים. גם כאן אנו מבארים את ההשליות לפי חוקים ויהיו החוקים האלה פיזיקליים או ביאולוגיים. הסוג השלישי מתבאר על ידי חוקים פסיכולוגיים. כל החוקים הפיזיקליים, הביאולוגיים והפסיכולוגיים מהווים את מערכת החוקים של עולמנו ובמערכת זאת מצאו, או יכולות למצוא, גם ההשליות את מקומן. לפי חוקים ידועים נוכל עכשיו לעבור גם מתחושות הנקבעות כ"השליות" לתחושות אחרות כמו שהדבר נעשה בשאר התחושות. אם תחושות צוינו כהשליות, משמע, שהן הוצאו באופן זמני ממערכת אחת ותמצאנה את מקומן במערכת מורחבת.

בזה מצאו ההשליות את ביאורן ועכשיו נוכל להבין מדוע לא הצלחנו בבנין עולם, אשר בו אין השליות קיימות, אם נסיח את דעתנו ממקרה של עולם בלתי חוקי לגמרי. המושג "השליות החושים" הוא מושג יחסי לגבי מערכת החוקים שבחרנו ואם תינתנה לנו תחושות, — או בשפה פורמלית, אם יינתנו לנו משפטי פרוטוקול, — אזי נוכל תמיד לבחור במערכת החוקים, אשר לא תכיל את כל משפטי הפרוטוקול ולקבוע כי המשפטים, שנשארו מחוץ למסגרת, מביאים לידי השליות ולבחור בחוקים נוספים, או בהרכב של החוקים הקודמים, ולהכניסם לתוך המסגרת החדשה את המשפטים, שנשארו מחוץ למסגרת הראשונה, או שנוכל לבחור במערכת חוקים אולי יותר מסובכת, אשר תכיל את כל משפטי הפרוטוקול ואז לא יהיה מקום לדבר על השליות כלל. הדבר הזה הוא רצוני בהחלט. והנה משל של ממש: שני אנשים יכולים לחיות באותו עולם, — כלומר, לשניהם יש שתי קבוצות איזומורפיות של משפטי פרוטוקול, אם נסיח את דעתנו מתוכן החוויות; ובכל זאת יבנה האחד את עולמו הפיזיקלי מבלי להשתמש במושג "השליות החושים" ואילו השני לא ירצה להימנע מכך. מתברר, איפוא, שציון של תחושות ידועות כהשליות הוא דבר רצוני בהחלט. הרצוניות אמנם מצמצמת על ידי עקרונות תועלתיים. היוצא מזה הוא, שאם אומר, שבעולמנו יש השליות הרי לא הבעתי דעתי על מבנהו של העולם כל זמן שלא ציינתי את מערכת החוקים אשר ביחס אליה קיימות השליות. אם ציינתי את מערכת החוקים ואמרתי שביחס אליה קיימות השליות, הרי אומר, שלא כל התחושות נתפסות על ידי חוקיות זו ואנו זקוקים למערכת מורכבת על ידי תוספת של חוקים חדשים. באמרנו "יש תחושות שהן השליות" או "בעולמנו קיימות השליות", הן לא אמרנו כלום; לכל היותר הבענו את הדעה, כי בעולם זה שוררת איזו חוקיות שהיא.

ועתה שהבהרנו את המושג "השליות החושים" ועיינו בכוונה הצפונה בשימוש המושג הזה נוכל לגשת להבהרת כמה בעיות הקשורות בו פחות או יותר. בחשבו על השליות החושים יש אשר שאל אדם את עצמו: האם אי אפשר שכל תחושותינו והרגשותינו אינן אלא השליות? אבל אנו הוכחנו

חוקי? והאם מבטא המשפט הזה הבדל עיקרי בין עולם חוקי ועולם בלתי חוקי, עד כי נוכל לומר: עולם חוקי הוא עולם שאפשריות בו תופעות של השליות חושים ואילו עולם בלתי חוקי הוא עולם שאין לדבר בו על השליות חושים. הדבר נראה מזור ולבנו אומר לנו שלא לכך אנו מתכוונים. לאמיתו של דבר, מתי מדברים אנו על השליות החושים? אין ספק כי כל התחושות וההרגשות שוות זכויות הן ולמה, איפוא, נבכר את האחת על פני רעותה ומדוע נקרא לכמה מהן השליות החושים? אומרים, כי הסיבה לכך היא שבדרך כלל אנו יכולים להנבא על פי תחושות ידועות, שאנו עומדים לחוש תחושות אחרות, ובמקרים שנבואותינו אינן מתקיימות אנו אומרים שהתחושות הבלתי יעילות הללו היו השליות. אם נדבר בשפה קצת יותר פורמלית נאמר, כי באופן עקרוני כל נתוני החושים, המובעים במשפטים הנקראים משפטי פרוטוקול, שווים הם, אבל יכול לקרות, שאם נתונה לנו קבוצה של משפטי פרוטוקול ואנו מנסים למצוא איזו חוקיות וסדר בקבוצה זאת, יקרה, שבנסותנו כמה חוקים נוכל לתפוס את רובם המכריע של משפטי פרוטוקול הנתונים ועל פי החוקים הללו נוכל לעבור לקבוצה שניה של משפטי פרוטוקול, אשר יינתנו לנו בעתיד. אם כל זה יעלה יפה לא נשעה בראשונה למשפטי פרוטוקול הבודדים שנשארו לנו בקבוצה הראשונה ולא למשפטי פרוטוקול הנשארים בקבוצה השנייה אשר לא התאמתו, אלא נקרא למשפטים האלה, שנשארו מחוץ למסגרת החוקים משפטים המביעים השליות החושים. אמנם גם את המשפטים הבודדים היינו בוודאי יכולים להכניס לתוך מסגרת אילו בהרנו במערכת החוקים מסובכת יותר — ואולם אנחנו מחליטים לקבל את מערכת החוקים הראשונה כיון שהיא פשוטה יותר. לכך אנו מתכוונים באמרנו, שהשליות החושים הן ההרגשות והתחושות, אשר אינן מתאימות לקשר הכללי של התחושות הנתון לנו. אין לומר, איפוא, שההרגשות והתחושות הללו או משפטי פרוטוקול המביעים אותן אינם מתאימים לקשר הכללי של התחושות; הם מתאימים לא פחות מאשר משפטי פרוטוקול אחרים, אלא שנכון לומר, שאנחנו הוצאנו אותם לעת עתה והסתפקנו במערכת החוקים, המספקת את רובם המכריע של משפטי פרוטוקול. יוצא מזה, שקביעת תחושות והרגשות מסוימות כהשליות החושים היא רצונית.

בדרך כלל, אין אנחנו מסתפקים במערכת החוקים, אשר השאירה לנו משפטי פרוטוקול מחוץ למסגרת בקראה להן השליות; אלא עכשיו מתחילה עבודת ביאור של ההשליות. מה עלינו לדרוש מביאור כזה ומה ייקרא ביאור? אנו מחלקים את ההשליות לשלושה סוגים ראשיים לפי סיבותיהן או גורמיהן.

הסוג הראשון הוא סוג ההשליות הפיזיקליות, כלומר — ההשליות הנגרמות על ידי קונסטלציה מיוחדת של תנאי הגירוי החיצוניים כגון המטה השבור, הפנים המעוקמים בראי מעוקם וכדומה. בהכרנו גורמיהן של התחושות האלה הרינו מצפים לתחושות אחרות לפי החוקים הפיזיקליים הנתונים שלנו. ליתר בירור: אם אני רואה את פני מעוותים בראי עקום לא אצפה לראותם מעוותים גם בראי פשוט, אלא שאני יכול להנבא לתחושות, אשר באמת אחושן ולא יהיה מקום לאיזו אכזבה שהיא. אם בכל זאת אנו מרגישים קצת זרות

כי, בדברנו על השליית-החושים, אך אין תחושות ידועות מתאימות לחוקים ידועים ואם על פי תחושות ידועות צפינו לתחושות אחרות ונתאכזבנו, הרי אין לומר, שכל התחושות הן השליות. כי אם כוונתנו לומר בזה, שבעולמנו אין חוקיות כלל, הלא הראינו למעלה, שדווקא בעולם כזה לא היינו יוצרים את המושג „השליית-החושים”. ואם כוונתנו לומר, שיש חוקיות, הלא בזה כבר אמרנו, שלא כל התחושות הן השליות. ועוד: בשעה שאנו מציינים תחושות ידועות כהשליות הלא ציינו אותן כהשליות לגבי תחושות אחרות, ואם כן שוב לא נוכל לומר שכל תחושותינו הן השליות! אבל, יאמר האומר, האם אי אפשר לחשוב, שביום מן הימים יתווסף לנו חוש חדש, נוסף על חושינו הקיימים, ואז ניווכח לדעת, שכל חושינו הטעו אותנו עד עכשיו. ענין זה של חוש חדש טעון ביאור, שהרי לא נוכל לתאר לנו את תחושותינו, ואם כן כיצד נעלה על דעתנו את החוש החדש? נוכל לחשוב, שבן אדם יחוש באופן ישר קיום אולטרא-סגוליים — כלומר, שבכל מקום, שאנחנו קובעים על פי מנגנון פיזיקלי ידוע, שבו נמצאים קיום אולטרא-סגוליים, יוכל בן-אדם זה לדבר על אלו תחושות ולקראו להן „קיום אולטרא-סגוליים”. התחושה יכולה לדמות לתחושת הראייה, השמיעה, המישוש או איזה דבר לגמרי חדש, אשר למעלה מכוחותינו לתארו, ואז היינו יכולים לאמור, שמאחר שקיבלנו חושים חדשים נתברר לנו, שכל תחושותינו הקודמות היו אך ורק השליות. רק משמעות זאת יכולה להיות, שבקבוצה החדשה של התחושות הישנות והחדשות גם יחד קבענו חוקים אשר אינם תופסים את התחושות הישנות. דבר כזה יכול להיות כדאי ומעשי אבל לא הכרחי, כפי שאמרנו לעיל, שהרי תמיד היינו יכולים להכניס כרצוננו לתוך המסגרת אלו תחושות, ובאמת בתחושות הישנות היה הכל יכול להישאר כמקודם על כל חוקיהן וסדריהן והיינו צריכים רק להוסיף חוקים חדשים החלים על התחושות החדשות. ובכן נתנדפה המפלצת, שאיימה עלינו, שביום מן הימים יוכל כל עולמנו להתנדף ולהפוך לעולם שאין בו ממש, על ידי ההכרה, שכל תחושותינו, המשמשות יסוד למדע, תיראינה כהשליות החושים, אשר להם האמנו אמון שלם, רק רמו והטעו אותנו. צדקו האומרים, שאין לומר על החושים שהם מטעים ובכלל אין לומר על תחושה כשהיא לעצמה שהיא השלית.

ובכן האם יש להסיק מסקנות פילוסופיות מן העובדה שקיימות השליות? היו כאלה שרצו לקבוע, כי ההשליות מראות שאין להבין את התודעה כזרקור סביל המראה לנו את המציאות כמות-שהיא, כביכול, בלי התודעה*. היוצא לפי דברינו, שהשליות אינן אומרות לנו דבר על העולם וגם לא עלינו, כי נוכל לבנות כל מדע בצורה כזאת, שלא יהיה זכר למושג „השליית-החושים”. ענין קיומה של השליית-החושים אינו מכניס שום סובייקטיביות לתוך המדע, כי לו רצינו היינו יכולים לוותר על המושג הזה, ואם לא ויתרנו הרי זה רק בא להוכיח, כי עקרונות מעשיים ואקונומיים הניעו אותנו לבנות את מערכת הפיזיקה בצורה כזאת שיהיה מובן למושג הזה ביחס למערכת זאת. מכאן מתבהרת גם

* הטה — ברגמן ש', מבוא לתורת ההכרה, ע' 234.

שאלה שנתעוררה בשנים האחרונות*. האם מבוסס המדע על משפטי-פרוטוקול, מסוג „אני רואה שלושה כתמים שחורים” וכדומה לו, אשר אין להטיל בהם ספק והגו הם העמודים המוצקים, התומכים בבנין הענקי של המדע (שליית?) או שמה נאמר, שגם משפטי-הפרוטוקול אינם בטוחים, ואם לא יתאימו למערכת אשר נוכל לבחור פעם נוכל לפסול אותם ולהוציאם, באמרנו, שהם הביאו אך השליות (נורט), ומכאן שאין לקרוא למשפטי-פרוטוקול יסוד המדע, כי אין יסוד כזה וכל מגמת המדע היא, שמשפטיו יתאימו זה לזה (שיטת ההתלכדות). היוצא מעיוננו, כי לא נרויח כלום בקראנו לתחושה השליית, כי השליית זו דורשת את פתרוןה ואת סידורה במערכת הכללית של המדע לא פחות מכל תחושה אחרת. אם הכוונה לומר, שמשפטי-פרוטוקול כגון „ראובן ראה אתמול שלושה כתמים שחורים” הוא רק היפותיזה הרי זה בודאי נכון, ועל משפט זה נוכל לומר, כך וכך צריך המשפט הזה להיקבע במסגרת הכללית של כל המדעים. מערכת זאת תתאמת רק על ידי משפטים כגון „אני רואה עכשיו שלושה כתמים שחורים”, ואם יאמר המדע שאין הדבר נכון ואין אני רואה עכשיו שלושה כתמים שחורים הרי לא יועיל דבר ואני לא אקבל מערכת זאת. הנה כי כן אין למחוק שום משפט-פרוטוקול אלא להעבירו ממסגרת למסגרת. לא נשתמש במשפט זה בבנין העולם הפיזיקלי ונעביר אותו למערכת חוקי-הפסיכולוגיה; אבל ודאות המשפט „אני רואה עכשיו שלושה כתמים שחורים” לא נפגעה במאומה על ידי כך.

נסכם: עתה ברור לנו, שאין להתאונן על החושים המטעים והמרמים. אין לומר שהחומר הניתן לשיפוט אינו עקבי ובלתי נכון כשלעצמו, כי אם נתנינה לנו התחושות הנקראות היום השליות וכל מערכת-החוקים של העולם נוכל גם על פי התחושות האלה להינבא על תחושות חדשות ולא היינו מתאכזבים בצפייתנו להן; לו ידע השכור הרואה עכברים לבנים בפינות החדר את החוקים הפיזיולוגיים והפסיכולוגיים של השפעת הכוהל, כי אז היה יודע, שעכבריו אינם ניתנים להיתפס ולא היה מאוכזב מן העובדה, שהפח שטמן לעכברים נשאר ריק**.

הכלל: יחסיות ורצוניותו של המושג „השליית-החושים”. אין להשתמש במושג כדי לקבוע משהו על העולם או על חושינו, אלא על בחירת מערכת מסויימת של חוקי הפיזיקה ועל אופן הבניה של מערכת כזאת. בחירת המערכת נקבעת גם על ידי עקרונות מעשיים ותועלתיים. הטרדה והבהלה המצויות במושג „השליית-החושים” מפנות את מקומן לרגשות אחרים, לרגשות השמחה על כוח היצירה של השכל האנושי, היוצר את השפה המדעית להנאתו ולפי רצונו. המסקנה הפילוסופית היחידה אשר נוכל להסיק מקיום השליית-החושים היא, שאין להוציא ממנו שום מסקנות.

* ראה את המאמרים של שליך, וירט: Analysis Vol. 2, Erkenntnis Vol. 4

** דבר-ללוטצה, אם נבינם, אין בהם אלא להשמיענו, כי אילו נבנה העולם באופן יותר פשוט וביתר הדגוניות, היינו יכולים למצוא מערכת שלימה של חוקי העולם פשוטה למדי ולא היינו זקוקים למושג „השליית-החושים”.